

Модел за анализу преводилачких поступака

Текст који следи преузет је из:

Будимир Б. 2021. „Превођење културноспецифичних елемената из фламанске културе на српски језик.“ Необјављена докторска дисертација.

Преводилачки поступци за преношење културноспецифичних елемената

Пре него што опишемо сваки појединачни поступак у моделу, потребно је раздвојити и термине „преводилачки поступак“, „стратегија“ и „начело“. У овом раду термин „преводилачки поступак“ користиће се да означи интервенције преводиоца на нивоу речи, синтагме, реченице или читавог пасуса – промене у преводу које настају на микронивоу. Термин „стратегија“ односи се на глобални приступ преводиоца одређеном тексту, односно његов однос према изворном тексту с једне стране и према циљној публици са друге. Тако преводац може да буде усмерен на изворни текст и у том случају тежи томе да у највећој могућој мери очува одлике изворног текста. Овакав приступ назива се још отуђујућ превод (*foreignization* в. Šlaјermaher 2003; Venutti 1995). Насупрот томе, преводац може да буде усмерен на читаоца превода, при чему ће стремити к томе да изворни текст прилагоди публици. У том случају реч је о одомаћујућем преводу (*domestication*, в. Šlaјermaher 2003; Venutti 1995). Термин „начело“ који предлаже Тури представља законитост, односно извесну правилност у понашању преводиоца која се може установити проучавањем преводилачких одлука у самом тексту. Тури разликује два начела: начело растуће стандардизације (*law of growing standardization*), под којим се подразумева замена неког специфичног обележја изворног текста обележјем које је уобичајено у репертоару циљне културе, и начело интерференције (*law of interference*), које представља појаву када се у преводу одлике и појаве својствене структуре изворног језика уносе у циљни текст (в. Toury 2012).

Понављање

Поступак понављања преузет је од Ајкселе и под овим поступком подразумева се свако преузимање културноспецифичних елемената у неизмењеном, односно изворном облику. То се може илустровати примером у коме преводац назив белгијског произвођача чоколаде *Côte d'Or* у преводу преноси у истоветном облику (*Côte d'Or*). Поред тога, као понављање, бележићемо и случајеве у којима је изворном облику додат

флексивни облик за падеже, као у преводу назива крчме *Lion Royal* → [y] *Lion Royalu*. Према Правопису српског језика, код преузимања назива у изворном облику неопходно је флексивни облик одвојити цртицом ([y] *Lion Royal-u*), међутим до раскола српскохрватског језика у латиничном писму било је могуће спојено писање наставака [y] *Lion Royalu* (Пешикан, Јерковић и Пижурица 2010, 172).

Поступак понављања се такође може јавити у комбинацији с дословним преводом, када се изворни културноспецифични елемент донекле прилагођава циљном језику. Пример је превод *соли Kruschensalz*, при чему је изворни елемент задржан, а истовремено је један део сложенице дословно преведен (*salz* → со).

Имајући у виду да се код понављања елемент из изворног језика не прилагођава циљном језику, већ се преузима и као страни елемент преноси у циљни текст, поступак за резултат има превод с највећим степеном интерференције.

Прилагођен облик

Овај поступак односи се пре свега на транскрипцију. Под транскрипцијом се подразумева „преношење облика преко трансфонемизације“ при чему се води рачуна о изговору (Хлебец, 2009, 116). Другим речима, речи из једног језика прилагођавају се фонетским правилима другог језика. Према томе би се фламански град *Brugge* на српски језик транскрибовао као *Bruhe*. Прилагођен облик може да подразумева и замену графема из једног писма кореспондентним графемама другог (транслитерација), односно поменути град може да се транскрибује и као „Брухе“.

Међутим, писање сагласно изговору које се постиже тражењем најближих гласова у циљном језику „само је полазно мерило, од којег се доста одступа у интересу системске доследности и у наслону на изворно писмо“ (Пешикан, Јерковић и Пижурица 2010, 172). Имајући то у виду, град *Brugge* може да се јави и у облику „Бруге“, при чему се даје предност очувању изворне графиције у односу на изговор.

Као код поступка понављања и прилагођен облик се може комбиновати с дословним преводом, као што је то чест случај код преношења назива улица у преводу када се део сложенице *straat* дословно преводи као „улица“. Пример: *Snellaertstraat* → „Сналертова улица“.

Овим поступком се у циљни језик такође уводи страни елемент, али уз минимално прилагођавање правилима циљног језика. Код прилагођеног облика,

изворни садржај се мења, али у најмањој могућој мери. Стога, применом овог поступка такође добијамо превод који одговара начелу интерференције будући да се у преводу преноси лексема из изворног текста.

Понављање/прилагођен облик + вантекстуално објашњење

Следећи Ајкселу, поступак увођења вантекстуалног, односно унутартекстуалног објашњења посматрамо као засебне поступке, будући да нам примена једне, односно друге опције може указати на преводилачке норме и традиције које важе у одређеном књижевном систему у датом временском периоду. Познато је на пример да поједине културе имају већи степен толеранције према употреби фуснота од других. То је случај с кинеском културом у којој је уобичајена опсежна употреба фуснота (Davies 2003, 77-78). Исти случај је и са издавачким кућама и њиховим политикама које могу да онемогуће преводиоца да користи овај вид интервенција у преводу.

Преводилац, дакле, може да одлучи да уз културноспецифични елемент који је у преводу преузео у изворном или прилагођеном облику, укључи додатне информације које читаоцу могу да помогну да страни елемент смести у одговарајући контекст, односно да му објасне његово денотативно значење. Ове информације се најчешће дају у виду описа или дефиниције и наводе се у фусноти или у белешкама на крају текста. Тако је преводилац у тексту задржао референцу *Guido Gezelle* у изворном, односно прилагођеном облику („Хидо Хезеле”), док је у фусноти додао кратко објашњење „један од највећих фламанских песника“.

Будући да се елемент који није својствен у репертоару циљног језика и овде преноси у преводу, овај поступак се убраја у поступке који воде ка интерференцији. Међутим, степен интерференције је мањи него код пресликавања или ортографске адаптације без икаквог објашњења, јер се КСЕ из изворне културе овде прилагођава циљној публици додавањем додатних информација о његовом значењу.

Понављање/прилагођен облик + унутартекстуално објашњење

Поред додавања информација ван текста, преводилац може да одлучи да их укључи унутар њега. Додавање информација тада може да буде минимално, као што је случај код употребе такозваних класификатора, односно генеричког термина. Пример тога је културноспецифични елемент *Wurst* који је на српски преведен као „кобасица,

Würst“. Међутим, преводилац уз КСЕ може да дода и детаљније информације у виду објашњења или дефиниције, па тако превод КСЕ *Franskiljons* у фрази *Franskiljonse burgers en edelen* на српском гласи „*fanskiljona*, фламанских грађана и племића који су говорили француски“.

Применом овог поступка преводилац одлази корак даље у прилагођавању изворног текста репертоару циљног језика, али се у циљном тексту и даље преноси страни елемент који му није својствен. Стога се и овај поступак може сматрати интерференцијом. Међутим, степен интерференције је у овом случају знатно мањи него код пресликавања или ортографске адаптације без икаквог објашњења, али и од вантекстуалног објашњења јер преводилац манипулише самим текстом. Поред тога, код вантекстуалног објашњења од читаоца се захтева извештај напор како би протумачио КСЕ, за разлику од унутартекстуалног објашњења где читалац може да протумачи значење у контексту захваљујући додатним информацијама.

Замена

У изузетно ретким случајевима јавља се поступак којим преводилац изворни културноспецифични елемент замењује другим КСЕ из изворне или сродне културе који је познатији у циљној култури, али значење тог термина и даље није познато широкој читалачкој публици да би се сматрало генерализацијом. Тако на пример, преводилац користи реч „рајснегла“ (прилагођен облик немачке речи *Reißnägel*) при преводу КСЕ *punaises* уместо речи „прибадача“ која је културно неутрална, и тиме задржава елемент страног у преводу. Олк одлази чак толико далеко и овај поступак убраја под поступак преузимања, који по његовој класификацији има највећи степен пострањивања (Олк 2013, 348). Из тог разлога и замену можемо сматрати интерференцијом.

Дослован превод

Овај поступак одговара Олковом „изразу из циљног језика којим се упућује на циљну културу“ и донекле одговара ономе што Ајксела (2010) назива „лингвистичким (некултуролошким преводом)“, Харви и Хигинс (1992) „калком“, а Ивир (1978) „преведеницом“. У питању је замена речи из изворног језика речима из циљног језика, при чему се добија израз који јесте у складу са синтаксичким правилима циљног језика, али читаоцима циљног текста звучи страно јер је „обликован према структури израза

изворног језика“ (Hervey and Higgins 1992, 35), односно „нема референта у циљном језику“ (Olk 2013, 350). Овај поступак се најјасније може илустровати преводима назива улица (нидоземски *Schoolstraat* → српски „Школска улица“) или институција (нидоземски *Dienst Bijzondere Jeugdzorg* → српски „Служба за специјалну бригу о младима“).

Поступак дословног превода такође се може јавити у комбинацији са унутартекстуалним, односно вантекстуалним објашњењем.

Будући да се применом овог поступка у преводу и даље задржава страна структура иако је елемент исказан речима циљног језика и тиме прилагођен циљној публици, превод који настаје применом овог поступка такође се може сматрати интерференцијом јер читаоцу може звучати страно или може да изазове другачије асоцијације. Међутим, степен интерференције је у овом случају најмањи и на граници је са начелом растуће стандардизације, посебно када је у питању такозвани позитиван трансфер (Toury 2012, 311, Рум 2008, 315-316).

Описан превод

Под описним преводом сматра се поступак који Њумарк назива дескриптивни еквивалент, односно превод-дефиниција код Ивира. Овим поступком изворна референца се описује у преводу на циљни језик у самом тексту, при чему се она више не може идентификовати у преводу. Пример оваквог превода је замена културноспецифичног елемента *rampentoerist* формулацијом „туристи што обилазе ратишта“, или превод изворне референце *glas-in-lood* који на српском гласи „окна у разнобојном стаклу, опточеним оловом“.

Код оваквог превода преводилац текстему из изворног језика замењује реперторемом у циљном језику и превод постаје експлицитнији. Имајући у виду да се, за разлику од дословног превода, код описног превода губи и структура изворног језика, овакав превод сматра се растућом стандардизацијом. Поред тога, овакав превод донекле одговара и такозваној експликацији (Baker 1996, 180), односно настојању преводилаца да експлицитно објасни референцу која је у изворном тексту наведена имплицитно. Према Пиму експликација се може сматрати једном од одлика начела растуће стандардизације (Рум 2008, 316-320).

Генерализација

Термин генерализације преузет је из таксономије Ерлис Дејвис (Davies 2003). Овај термин је мање екстреман од Ајкселиног термина универзализација, под којим се подразумева употреба термина коме апсолутно недостају било какве културолошке асоцијације. Поред тога, избегава се подела на два засебна поступка, на ограничену и апсолутну универзализацију.

Под поступком генерализације подразумева се дакле замена културноспецифичног елемента из изворне културе неутралнијим, односно општијим термином који је познат широкој публици различитог културног порекла (в. Davies 2003, 82-83). У питању су дакле генерички термини који садрже мало или нимало културних асоцијација. На пример, КСЕ *boterham* који је у преводу на српски замењен неутралнијим термином „сендвич“, или КСЕ *Hottentotten* који је замењен термином „дивљак“.

Међутим, под генерализацијом овде се рачунају и формулације код којих се јавља такозвана транспозиција, односно поступак којим се у преводу мења врста речи, док на лексичком нивоу не долази до промена. Пример оваквог поступка је замена именице *biechtstoel* на српском глаголом „исповеда“.

Имајући у виду да се код поступка генерализације културноспецифични елемент из изворног језика замењује елементима који су саставни део репертоара циљног језика, односно који су у стандардној употреби, овај поступак се може сврстати под поступке који одговарају начелу растуће стандардизације. Поред тога, употреба неутралнијег појма води ка поједностављивању односно симплификацији језика (Baker 1996, 181-183), што се према Пиму такође може сматрати једном од одлика начела растуће стандардизације (Pun 2008, 316-320).

Изостављање

Изостављање се такође сматра поступком који води ка стандардизацији јер уклањањем елемента који је специфичан за изворни језик, модификујемо изворни текст тако да одговара стандардном репертоару циљног језика. Изостављање, попут глобализације, за резултат има текст који је поједностављен и неутралан, те доступан широкој публици. Тако је преводилац одлучио да у набрајању назива кафеа изостави

културноспецифични елемент *café* у називима објеката (низоземски *café De Maretak*, *café Olympia*, *café Rio* → српски превод „Имела”, „Олимпија”, „Рио”).

Локализација

Насупрот генерализацији налази се поступак локализације. Овај термин такође је преузет из класификације Ерлис Дејвис (Davies 2003). У питању је поступак који остали теоретичари називају културна супституција (Олк), комуникативни превод (Харви и Хигинс), културни еквивалент (Њумарк), адаптација (Хрит), односно натурализација (Ајксела). У питању је поступак замене изворне референце елементом из циљне културе који има сличну функцију или конотацију као елемент из изворне културе. Тако је преводилац класично фламанско јело *hutsepot* у преводу заменио јелом које је специфично за циљну културу, „чушпајз“.

Овај поступак представља најекстремнији вид модификације изворног текста, будући да се елементи из репертоара изворног језика и културе замењују елементима који су специфични део репертоара циљног језика и културе, односно текст се измешта у културни контекст циљног језика.